

A falusi tehetséges gyermekek kérdése.

Szekfű Gyula azt mondja, hogy „a középosztály kérdése körül forog Európa egész mai vajúdása és életveszélyes zavarai.” Ebben a megállapításban mi magyarok is benne vagyunk, sőt különösen benne vagyunk! Mert Szekfű mondja még tovább: „A középosztály nálunk olajként úszik az alsóbb társadalmi osztály, a városi munkásság és a falusi parasztság fölött, mint külön réteg...” Vajjon ez a réteg olyan, hogy elbírja azt a roppant történelmi feladatot, mely reá nehezedik s mely abban áll, hogy viselje és képviselje a magyar nemzeti eszmét? 1848 és 1867 után 1918 ismét korszakalkotó fordulatot jelent a magyar nemzet történetében és Domonkos Lászlóné szerint¹ „tapasztalataink megerősítik a társadalomkutatók megállapításait, hogy olyan műveltségi színvonallal, amilyennel Deák Ferenc nemzedéke állta körül a vajúdo kort, erkölcsi felelősségtudat, egyéni áldozatkészség és műveltségkészség tekintetében ez a mi korunk nem mérhető össze.” A régi nemesi gyökérből a külsőségek és látszatok kultusza maradt és a túlzott osztályöntudat ... ártó és veszedelmes. Különösen a hivatalnokosztályból és a városi emberből hiányzik a kisember, főképpen a föld ősrégi tükörző parasztság iránti tisztelet és megbecsülés. És van még valami, amire ma mind gyakrabban mutatnak rá s ez az, hogy a középosztály tekintélyes részében asszimilált egyénekből áll, akik nem tudják kellő öntudattal és főleg helyes irányban képviselni a magyarság nemzeti eszméjét. Pedig Domonkosné szerint²: „ami Kazinczy idejében a nyelv területén a nyelvújítás volt, az ma a lelkek területén a magyar öntudat kimélyítése, az a magyar hivatástudat komolyságának felismerése.”

Ezt a komoly hivatástudatot bele kell nevelni középosztályunkba és azt részben — hogy a fent említett vád eltűnjék — célszerűen kiegészíteni. Ez a kiegészítés pedig csak abból a nagy néprétegből történhet, amely természetes és bőséges tartalékot tud szolgáltatni: a magyar parasztosztályból. Ez a népréteg, egyrészt mint a nemzet legtisztább magyarsága, másrészt mivel szaporodó tendenciájával a nemzettest tulajdonképeni fenntartója, megérdemli, sőt jogot formálhat hozzá, hogy belőle egészüljön ki a magyar középosztály. Ezt a tényt ismerte fel a VKM akkor, amikor az alábbi szövegű rendeletet bocsátotta ki: A földműves szülők gyermekei, általában a vidék szegény néprétegéből származó fiúk igen kis hányadban iratkoznak be a gimnáziumba, aminek oka kétségtelenül elsősorban e néprétegek anyagi erejének hiányai-ban rejlik. Ez a jelenség az értelmiségi osztály helyes kiegészülése tekintetében kedvezőtlen következményekkel jár, mert az egészséges kiválasztódást a kiválogatási alap igen jelentékeny leszűkülése károsan befolyásolja. A helyzet orvoslása céljából elhatároztam, hogy a társadalmi réteg *legtehetségesebb és legkiválóbb* fiainak iskoláztatását ... kedvezményes illetőleg ingyenes ellátás biztosításával előmozdítom.”³

¹) és ²) Domonkos Lászlóné: Korszerű kérdések a nevelésben. M. P. 1940.

³) VKMin. 57. 330/1941. sz. rendelet. Ezt a tanulmányt ez a rendelet tette időszzerűvé és gyakorlatilag is használhatóvá, mert megindította a folyó tanévben a mohácsi és jászapáti gimnáziumban kísérletképen bevezetett, a jövő tanévben pedig a tapasztalatok alapján összesen 72 gimnáziumban bevezetendő „Országos magyar falusi tehetségmentés”-nek.

Ehhez csatlakozik a tanítók számára kiadott tájékoztató utasítás, amely azt mondja: „Az állam a magyar falusi szegénység kiváló tehetségű fiai számára messzemenő támogatással módot akar adni a gimnázium elvégzésére. *Nem akarja őket elszakítani szüleiktől és nem kívánja tartósan kiragadni környezetükből, hanem a falusi életszínvonal emelésére kíván iskolázott és művelt vezetőket nevelni*“.

Ez az utolsó mondat pontosan körvonalazza az akció célját. Tehát a magyar parasztság legtehetségesebb és legkiválóbb fiait kell a falu művelt vezetőivé nevelnünk!

Feladatunk tehát az, hogy megállapítsuk: milyen egyéniség az, akinek tehetsége és kiválósága alkalmas a kiválasztásra és milyen módon történjek a kiválasztás. Ennek megállapítása igen felelősségteljes. A kiválasztás feltételül bizonyos minimumot kell megállapítanunk. Ezt pedig az elérendő cél szabja meg. A cél: a magyar falunak művelt vezetőket adni, akik az életszínvonalat emeljék. Ezért *a tehetségnél a rátermettség a kívánatos minimum*. Ugyanis a vezetőnek, hogy feladatát teljesíthesse, ítéletalkotásában produktívnak kell lennie. A faluvezetőnek megadott problémák megoldását kell végrehajtania, megadott utasításokat kell adott helyzethez alkalmazva végrehajtani⁴. Mindehhez pedig produktív ítéletalkotás kell.

De nemcsak ez szabja meg a kritériumot, hanem az is, hogy a VKM intenciója szerint ezeket a vezetőket a gimnáziumon keresztül kell nevelnünk, még pedig a szabályzat szerint olyan iskolai eredményt kell elérniük, amelyben több a jeles, mint az egyéb érdemjegy. Ez pedig az intelligenciával szemben támaszt követelményeket. Ezek a követelmények ismeretek előttünk, de mivel a kiválasztás egyszeri vizsgálattal történik, ezeket tetszésszerint kell meghatározni. Ez azért fontos mert a minisztériummal szemben nem vállalhatjuk annak felelősségét, hogy a mérhető intelligenciafok elégtelensége miatt derüljön ki a kiválasztott alkalmatlansága s ezzel a minisztérium reáfordított anyagi áldozatának hiábavalósága. Sajnos, a vizsgálaton ugyanis vannak olyan hibaforrások, amelyeket nem küszöbölhetünk ki, amint azt alább látni fogjuk.

Kiszabott célunk nemcsak a tehetségre, hanem a karakterre, a lelki alkatra is állít fel kívánalmakat. Ebből a szempontból azok jöhetnek tekintetbe, akikben a „vezető“ jellemző lelki vonásai megvannak. Lássuk tehát ezeket. A feladat igen nehéz, mert sokrétű, mégis meg kell kísérelni.

A legjellemzőbb vonások: élénk, sokoldalú, de nem csapongó képzelet, disztributív figyelem, a kritikai kiválasztás képessége (jó embeismeret -is), az ismeretek széles területét átfogó fogalmak kapcsolatának felismerése, erős és maradandó, cselekedeteire erős behatású érzelmek, gyors elhatározás, elhatározásában kitartás, cselekedeteiben nagy energia, emberekkel bánni tudás, szuggesztív hatás.

Karakter szempontjából az alkalmasság megállapítása egyszeri vizsgálattal nem lehetséges. Itt vannak azok a hibaforrások, amelyekre az előbb utaltam. Vannak természetesen egyes vonások, amelyek könnyebben és röviden állapíthatók meg, mások csak hosszabb idő alatt. Van-

⁴ Tehetségproblémák. Rajniss F.: A szervező 118. o.

nak lélekvonások, amelyek 10—12 éves korban még nincsenek kifejlődve, meg sem állapíthatók. Viszont a nevelés éppen arra irányul, hogy a lelket, a jellemet alakítsa értékes vonások gyakorlás útján való erősítésével és az értékteleneknek gátlások kifejlesztése útján való visszaszorításával.

Tény, hogy a karakter alapvonásaival örökölt s így alkalmas módon fel is ismerhető. Erről a módszer kérdésénél most lesz szó.

Vizsgáljuk tehát meg, hogy az előbb vázlatosan felállított követelmények gyakorlati megállapítása milyen módszerekkel történhetik. Itt csak elméleti megvilágítást adok, mert az utánam szólók adják a praktikumot. Tehetségvizsgálatok.

Módszerek: pszichotechnika, pszichológiai gyermekmegfigyelés, az az örökléstan ide alkalmazott ága stb.

A mi esetünkben a pszichotechnika jöhet csak szóba, mert egyszeri és tömeges vizsgálatra kell felkészülnünk. Ez a vizsgálat tesztekkel történik. Ezeket a teszteket csak akkor mondhatjuk alkalmasoknak, ha kielégítik a következő követelményeket:

1. a magyar falusi 10—12 éves gyermek lelki alkatának, funkcionális és érdeklődési irányának megfelelően;
2. a gimnázium I. osztálya szellemi kívánalmainak is megfelelően;
3. annak a kívánalomnak is megfelelően, hogy a velük kiválasztott gyermekek az előírt tanulmányi eredményeket elérik.

Ezekre a kívánalmakra a következőkben reflektálok:

1. A 8—12 éves gyermek arculatára Nagy László a következő fejlődési megállapítást tette⁵:

9—10. év: az objektív tapasztalatszerzés kora.

domináns funkciók: felfogás konkrét, érdeklődés objektív, gondolkodás analitikus;

foglalkoztatás: a természet és föld életének konkrét tapasztalaton nyugvó megfigyelése;

módszer: megfigyelés, kísérletezés, mérés, önálló kutatás.

11—12. év: a gyakorlati cselekvés kora.

domináns funkciók: konkrét és objektív érdeklődés, gyakorlati irányú tevékenységet követel;

foglalkoztatás: a természettudományok alapján gyakorlati munkák és konstrukciók;

módszer: kísérlet, gyűjtés, rendezés, technikai gyakorlatok.

Az itt ismertetettek alapján szerkesztett teszteket a hatókörünkbe tartozó magyar falvak V. osztályú tanulóin ki kell próbálni. Az eredménynek a Gauss — görbe menetéhez kell simulnia⁶.

Az eddig végzett vizsgálatok szerint⁷ a szegény falusi népréteg gyermekei legalább 1 évvel elmaradottak szellemi korban a városi gyermekek mögött. Ezért kívánatos, hogy a tehetségvizsgálatra csak az

⁵ Domokos Lászlóné: Az alkotó munka az új iskolában 17. o.

⁶ Somogyi J.: Tehetség és eugenika 272. old.

⁷ Illyés Gy.: Lélek és kenyér, Somogyi J.: Tehetség és eugenika. 305.

elemi iskola V. osztályát végzett gyermekek jöhessenek. Így életkorban homogén csoport kerül vizsgálatra, ami a helyes kiválasztás egyik módszertani követelménye.

2. A gimnázium meghatározott munkairánya bizonyos szellemi funkciók erősebb igénybevételét kívánja. Ezt igazolja az alábbi pszichológiai profil, melyen a Fővárosi Paedagógiai Szeminárium budapesti tesztvizsgálatainak eredménye⁸ van a népiskola VIII., a polgári iskola és a gimnázium IV. osztályára vonatkozóan. Ebből kiolvashatóan a gimnáziumi munka igényli a figyelem, az idegenszóemlékezet, az asszociációs, a gondolkozási funkciók nagyobb fokát (a mechanika kivételével).

Feltétlenül felveendő azonban a teszt-sorozatba próba az invenció mérésére, mint a célkitűzésünkre fontos funkció.

A teszt-sorozatot több vidéki — mégpedig közelvidéki — gimnázium I. osztályában kellene kipróbálni helyes kiszabás végett.

3. Végül kívánatos volna, hogy minél több gimnázium I. osztályában gyűjtsük az egyes tantárgyakból kiváló és jeles tanulók teszt teljesítményeit s ezekből szabjuk meg a normát a felveendők teljesítményéhez. Ez a javaslat abból a meggyőződésből ered, hogy a jeles eredmény a karaktertényezők (szorgalom, akarat, kötelességérzés, emlékezet, érdeklődés) mellett jó intelligenciát is kíván, amint ezt Ranschburg⁹ vizsgálatai igazolják.

A pszichotechnikai vizsgálat csak az intelligencia részfunkcióiról ad képet, de a gyermek magatartását, ahogy a problémához nyúl, azzal foglalkozik, a megoldásra tör, tehát az intelligencia típusát nem tárja fel. Ezért a tesztvizsgálat mellett szükséges a gyermekmegfigyelés is. Ezt részben a tesztvizsgálat alatt is el lehet végezni, részben azonban hosszabb időt igényel, így az egyszeri vizsga nem kielégítő alap a kiválogatásra.

Fontos ezért, hogy a vizsgálat első részeként — mint ez most is volt¹⁰ — olyan írásbeli feladatot oldjanak meg a jelöltek, amely alkalmas pszichológiai megfigyelésre. Evégből fel kell jegyezni, hogy a dolgozat tételének közlése után hány perc múlva kezdte meg az írást, azonkívül 10 percenként jelölni kell, hogy mennyit dolgozott, végül a dolgozat fogalmazványát is be kell küldeni.

A karaktervizsgálat módszerei: gyermekmegfigyelés, alkatvizsgálat, ösztönelemzés, grafológia.

Legelőször is le kell szögeznünk azt, hogy minél sokoldalúbb a vizsgálat, annál megbízhatóbb az eredmény. Az alapvető a megfigyelés. Ennek módszerét, szempontjait meg kell ismernünk, lelki szemünket gyakorolnunk kell a pszichológiai éleslátásra. Ez pedig csak gyermeklélektani és karakterológiai tanulmányokkal¹¹ lehetséges. A most már évek óta használt személyi lapok¹² jó előgyakorlatot biztosítanak.

A másik módszer az alkatvizsgálat. Újabb művelői közül Kretsch-

⁸ Cser J.: Újabb magyar értelmesség vizsgálatok M. P. 1937.

⁹ Az emberi elme I.

¹⁰ A mohácsi gimn.-ban 1941. szept. 21-én tartott képességvizsgálaton.

¹¹ Lásd Noszlopi: Paed. gyermekmegfigy. és lab. tesztvizsg. M. P. 1940.

¹² „ Orel Géza: Egyéni törzslap és pályaválasztás. M. P. 1940.

mer: Körperbau und Charakter c. munkájában alkotott értéket. Ez a módszer igen alkalmas arra, hogy tájékoztató első megfigyeléseket tegyünk a vizsgálatra megjelent gyermekekről. Minthogy azonban fejlődésben levő személyekkel van dolgunk, akiknek vonásai, testi alkata nem lezárt, a nyert adatokat csak fenntartással fogadhatjuk. Ugyanez áll a másik segéd módszerre: a grafológiára, melynek segítségével még láttatlanba alkothatunk némi karakterképet a beküldött dolgozat elemzése alapján. A kiíratlan írás azonban nagy nehézséget okoz itt is.

Meg kell itt még emlékeznem egy új magyar pszichológiai vizsgálatról, melyet Szondi Lipót dr. alkotott¹³. A lélek tudattalan rétegében uralkodó tendenciák feltárása alapján igyekszik fényt deríteni az ember sorskérdéseire. Szerinte az érvényesülni nem tudó ösztönök szabják meg, vagy legalább is erősen befolyásolják az ember életbeállítottságát. Pl. ez a beállítottság nyilvánul meg a pályaválasztásnál is. Egyelőre fenntartással fogadjuk az elméletet, de ha a kísérleti tapasztalatok szaporodásával valószínűsége emelkedik, célunk elérésére igen használható segédeszközt jelentene éppen a pályaválasztás irányításánál¹⁴.

Ezekután néhány gondolat arról, hogy a kiválasztott gyermekek oktatásában milyen különleges szempontok érvényesüljenek, illetve érvényesüljenek-e ilyenek.

Ezt a kérdést azzal vezetem be, hogy utalok Zilahy Lajos *Kitűnőek Iskolája* címen elhangzott rádióbeszédére és a nyomán támadt elvi vitára. A vitában nem kell állást foglalnunk, mert a VKM intézkedése döntött. A javaslat: kitűnőek oktatása — nevelése a nálunk bevezetett formában elfogadtatott. A módszer még egyelőre megállapítást nem nyert. Az intézkedés előlegezett bizalom felénk, melynek legbecsületesebb igyekezetünkkel meg kell felelnünk.

Úgy vélem, a tantervi oktatási anyag elegendő ezeknek a tehetséges gyermekeknek is, de igenis szükség van a látókör szélesítésére alkalmas olvasmányanyaggal, az öntevékenység minél nagyobb körű biztosítására, problémák megvilágítására, a sajátos tehetségek gondos megfigyelésére és kibontakozáshoz segítségére.

A karakter neveléséről lenne még néhány szó.

A kiválogatás egyik szempontja az, hogy a kiválasztottak faluvezetökké nevelhetők legyenek. Szó volt már a vezető jellemző vonásairól. Most ezek kialakításainak lehetőségét kell elvileg tisztázni. A nativizmus szerint a jellem a születéssel teljesen meghatározott. Ez a nevelés meddőségét jelentené. Az empirizmus viszont a jellem tisztára szerzett jellegét hangoztatja. A nevelői gyakorlat azt igazolja, hogy a jellem nagyobb részben velünk született vonásokból alakul ki, tehát a nevelésnek van, de eléggé korlátozott lehetősége.

De éppen mert korlátozott a lehetőségünk, fokozottan vigyáznunk kell, hogy egy lehetőséget se hagyjunk kiaknázatlanul, s míg munkánk

¹³ Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből. Ösztön és nev.

¹⁴ Tehetségproblémák. Rajniss F.: A szervező 154. old. ezt mondja: A legfontosabb tehetségprobléma nem a tehetségek egyszerű kiválasztása, hanem annak megállapítása, hogy az adott tehetség mire használható a társadalomban.

oktató részénél különleges kíváncsiak nem látszanak fennállani, itt a nevelésnél a következő különleges tennivalónk mutatkozik: *a hivatástudat nevelése*. A tehetség kibontakozásának is, a kiválasztott gyermekkel elérendő célunknak is egyik legfontosabb tényezője a hivatástudat. Ez az az emocionális, irracionális lelki hajtóerő, amely a személy minden szellemi: értelmi, erkölcsi és akaraterejét egy meghatározott életfeladatra állítja be, sarkalja, hogy célja eléréséért minden akadályt leküzdjön, akár tárgyi, akár társadalmi nehézség legyen az. Az ilyen egyén munkáját nem hivatalnak, hanem hivatásnak érzi, azért áldozatok árán is, anyagi haszon nélkül is tud élni és égni.

Ennek a hivatástudatnak eredete rejtélyes¹⁵. Lehet, hogy vele születik a tehetséggel, mint annak a tartozéka, lehet, hogy a környezet hat, tehát a nevelés, a tudatos ráirányítás fejleszt ki. Esetünkben, mivel itt kettős hivatásról is van szó (t. i. egyik a sajátos, egyéni tehetségnek megfelelő életpályára elhivatottság s a másik a faluvezetői hivatás, mely a karakterrel kapcsolatos) a nevelőhatásoknak elsőrendű szerepük van.

Ennek a hivatástudatnak lényeges jegyei: magyar népi öntudat, fajszeretet, szociális érzés, kötelességtudat és vállalat, akarat, szorgalom és kitartás.

És még egy kíváncsi van nevelési feladatunk körében.

Nógrády László ezeket mondja: „Európa gyermektársadalmában a magyar gyermek volt a legnehezebb helyzetben, mert fajiságával elűtött minden más európai nép gyermekétől, kulturáló iskolája azonban módszereit, melyek az európai más fejlődésű gyermekhez voltak szabva, változtatás nélkül rá is alkalmazta. Sok és nehéz munkát rótt ez a magyar gyermekre és igen sok érték pusztulhatott el. Nagy és szorgos munkának kell még folynia, hogy megállapítható legyen a magyar gyermek egyéni sajátossága, hogy felépülhessen a magyar iskola magyar módszere, az önálló magyar pedagógia. Mert el kell jönnie annak az időnek, melyben a gyermeknek nemcsak általános gyermekfejlődési, hanem fajfejlődési különleges sajátosságait is figyelembe fogja venni a pedagógia. Az ilyen utat követő módszer fogja majd felhasználni a legtakarékosabban, a legjobban és a legnagyobb eredménnyel a gyermek energiáját.”

S milyen ez a magyar gyermek, akinek a lelki alkatához kell alkalmazni nevelő eljárásunkat? Erre felel a komoly gyermektanulmány kritikailag megszürt szavaival Balla Károly¹⁶: A magyar gyermek érzésvilágában... mindent meghaladó érzés a faji, a hazafias érzés. Szereti a történelmet, mert abban fajtája hősi küzdelmeiről olvas, nemzetfőnntartó harcait ismeri meg; szereti nyelvét, amelyet felnőtt korában meleg és természetes érzéseinek kifejezésére használ föl. Csak ezek után fordul érdeklődésével a faji szempontból semleges ismeretek felé.

A felnőtt magyarság józan gondolkodásának gyökereit megjelöljük a magyar gyermeknél is, ugyanis gondolkodásában erősen konkrét hajlandóságú, ezzel a valóság talaját nem veszíti el maga alól. Mind-

¹⁵) Somogyi: Tehetség és eugenika. 200 oldal.

¹⁶) Balla Károly: A magyar gyermek. 8. old.

ämellött gondolkodásában túlnyomó az eszményi motívum. Rokonszenvét elsősorban és egyenlő arányban erkölcsi és érzelmi elemek költik föl s ezután következnek az értelmi motívumok. Anyagi érdekek is felköltik ugyan érdeklődését, azonban alig számbavehető mértékben.

Akaratműködésében feltűnő a harc, a küzdelem iránti hajlandóság. Ezen a téren, akár a felnőtt, elszánt és határozott.

Ha összehasonlítjuk ezeket a magyar gyermeki fajtavonásokat a hivatástudat karakter-tényezőivel, megállapíthatjuk, hogy feladatunk nemcsak reménytelennek, de még csak különösen nehéznek sem mondható. Annyira rokon a magyar karakter alkati vonásaihoz elérendő célunk.

Befejezésül éppen ezzel a feladatunkkal kapcsolatban magunkra vonatkozóan is van egy követelmény: Mi tanárok, nevelők is ilyen mindent átható hivatástudattal teljesítjük feladatunkat, mint amilyent a gyermekekben ki akarunk alakítani. Mert azt fogadja be lelkébe, amire tőlünk lát példát!

Hites József.

A Néptanítók lapja 1941: 23. sz.-ban Szombathely György tollából „Tehetségmentés a falusi népiskolában” címen megjelent tanulmány egyik részlete így hangzik: „A Horthy Miklós nevelési segélyből iskolázott tehetséges falusi szegénysorsú gimnázisták egykor a magyar értelmiség színe-javához fognak tartozni, a legértékesebb társadalmi rétegünket fogják kiegészíteni és gazdagítani. Ennek ellenére arra törekszünk, hogy e kiváló és derek fiúk ne szakadjanak el attól a társadalmi rétegtől sem, amelyből származtak... Nekik az is hivatásuk lesz, hogy az erős, egészséges, tömör, megértő, szoros együttműködésre képes magyar társadalmat közelebb hozzák a megvalósuláshoz, hogy szakadékokat hidaljanak át, hogy tájékozott és hivatott szószólói legyenek a szegénységben, sokszor meg nyomorban sanygó magyarországnak s hogy a maguk ragyogó szellemi képességével és ép fajszeretettől meleg lelkevel reménységet, bizalmat, erőt sugározzanak abban a társadalmi rétegben, amelyből származnak s amelyen a nemzet jövője érdekében kötelességüknek érzik segíteni.” (1149. old.)

Az akció céljának ilyen megfogalmazása tágabb, levegősebb, nem oly szűk, mint a hivatalos leírásban olvasható (l. 158. old.). Ennek alapján a kiválasztás elvi alapjainak gondolatmenete a „kiválóság” értelmezésére szintén tágabban értelmezhető, mert így minden tehetséges gyermek, akinek jelleme értékes a kiválaszthatók közé kerül. A „kiválóság” megfogalmazása célunk szempontjából tehát ez lesz: Kiváló az a tehetséges, akinek nemes lelkülete (érzület, jellem, akarat) alkalmas a nemzet vezető rétegébe való tényleges bekapcsolódásra. Itt a „vezető” fogalma szélesebb, elvi síkra helyezkedik s a „faluvezető” kiválasztása későbbi teendővé válik (III—IV. oszt. folyamán), mint a tehetségesek egy külön „rátermett” rétegének kiemelése.

Az oktatás és nevelés elvi célkitűzései az alapfogalom módosulása mellett is változatlanok.